

A hosszú távú fenntarthatósági fordulat kulcsfontosságú feltétele¹

Grandpierre Attila²

Összefoglalás

A hosszú távú fenntarthatóság egyszerre követeli meg az ember, a társadalom és a természeti valóság hosszú távú jó életének biztosítását. A hosszú távú fenntarthatóságról alkotott elképzelésünknek, ahhoz, hogy a valóságban hosszú távon helytálljon, összhangban kell állnia a természeti valóság egészét átfogó oksági rendszerrel. A valóban jó élet tisztázása, és ennek valóban hosszú távú fenntartása nem érhető el az élet természete, az egyetemes emberi természet, és a Világegyetem természete egyidejű tisztázása nélkül. A jó élethez vezető utat meg kell tanulni; ehhez az életvezetést megfelelően meg kell alapozni. Az embert az élet természetében rejlő irányelv köti össze a földi élővilággal. Az ember, a társadalom és az élővilág fenntarthatóságához a kulcsot csak az élet természetének tisztázása adhatja meg. Ezen téren jelent döntő áttörést Bauer Ervin "Elméleti biológia" című főműve, amelynek továbbfejlesztésével megfogalmazódott az élet testi, lelki és értelmi oldalát és a szabad akaratot egyaránt átfogó életelv, amely lehetővé tette az élet egyetemes oksági rendjének feltárását, az élet természetének, az egyetemes emberi természetnek és a Világegyetem élő természetének tisztázását. Ezek az eredmények teremtették meg a lehetőséget a hosszú távon helytálló fejlődés kulcsfontosságú feltételének megfogalmazására.

1. Bevezetés. A hosszú távú fenntarthatóság egyszerre követeli meg az ember, a társadalom és a természeti valóság jó életét

A hosszú távú fenntarthatóság egyszerre követeli meg az ember, a társadalom és a természeti valóság hosszú távú jó életének biztosítását. A hosszú távú fenntarthatóságról alkotott elképzelésünknek ahhoz, hogy a valóságban hosszú távon helytálljon, összhangban kell állnia a természeti valóság egészét átfogó oksági rendszerrel. Ahogy arra többek között Ernst F. Schumacher, a kiváló brit közgazdász és Robin G. Collingwood, a kiemelkedő történész és filozófus is felhívta a figyelmet, a történelem tanúsága szerint a civilizációk metafizikai alapjának téves megválasztása hosszú távon a civilizációk pusztulására vezet (Schumacher 1975, 92; Collingwood 1948, 223-224). Világos, hogy ha a civilizáció oksági rendszere eltér a természeti valóságétól, akkor mind a természeti valósághoz tartozó egyetemes emberi alaptermészet, mind a természeti valóság az idő múlásával és a fejlődés mértékével egyre jobban károsodik.

A mai társadalmakban az embert egészségi katasztrófa, a már népbetegséggé vált lelki és szellemi zavarok egyre növekvő elhatalmasodása, a társadalmat egyoldalú döntésrendszer, egyre gazdaságtalanabb növekedés, jólétromlás, a természeti élőhelyek egyre teljesebb pusztítása és bolygóméretű kihalási hullám fenyegeti. A valóban jó élet tisztázása, és ennek valóban hosszú

¹ Kivonat a Szerző "Ökológiai civilizáció – az emberiség jövője" címmel készülő könyvéből

² NJE Gazdaságföldrajzi és Településmarketing Központ munkatársa, a Budapest Centre for Long-Term Sustainability kutatási elnöke

távú fenntartása nem érhető el az élet természete, az egyetemes emberi természet, és a Világegyetem természete egyidejű tisztázása nélkül. A jó élethez vezető utat meg kell tanulni; ehhez az életvezetést megfelelően meg kell alapozni. Csak abban a mértékben válunk képessé marandó lelki és szellemi értékek létrehozására, amennyire képesek vagyunk az élet végső kérdéseire megbízható, leellenőrizhető, közérthető és mindennapjainkban jól alkalmazható választ adó jelentést tulajdonítani az életnek és a Világegyetemennek.

Az, ami közös az ember, a társadalom és az élővilág jólétében, az élet. Az, ami az embert összeköti a természeti valósággal, legalapvetőbben az élet természete. A kozmikus élet az alapvető, minden életet létrehívó, felemelő és kiteljesedésére ösztönző valóság, amely saját erejéből, az életerőből teremti önmagát. Az ember, a társadalom és az élővilág fenntarthatóságához a kulcsot csak az élet természetének tisztázása adhatja meg. Az ember alapvetően természeti lény, egyetemes lény, egyszerre ösztönösen érző és tudatosan gondolkodó lény. Mint egyetemes lény, érző és gondolkodóképessége természetéből fakadóan egyetemes hatókörű. A Webster's Third International Dictionary „természet” címszavánál ezt írja: „a[z emberi] természet az eredeti, valódi, magától jövő nemeslelkűség, a gyengéd ragaszkodás, a jóindulat, kedvesség.” Ez az, ami bennünk emberi. Az Oxford English Dictionary megállapítása szerint a természetes „a természetes ösztön, a ragaszkodás, a szimpátia.” Az egyetemes emberi természet az ember egyetemes, minden étellel együttérző és egyetemes hatókörben gondolkodó képességét jelenti. Az ember arra született, hogy felnőtt korára elérje egyetemesen érző és gondolkodó képességének teljeskörűvé, a valóság egészét átfogóvá válását. Az ember számára az a valóban jó élet, amely biztosítja emberi természetének kiteljesedését.

Az emberi és a társadalmi élet menetének van egy eddig figyelmen kívül hagyott, természetes medre, amit nem az ember határoz meg, s amit ismernünk kell ahhoz, hogy tudatosan tervezhessük meg életünket: az élet medre, a benne rejlő oksági erővel és természettörvénnyel. Ahogy az "Ökológiai civilizáció – az emberiség jövője" címmel készülő könyvünkben részletesen bemutatjuk, ezt az egész Világegyetemet átható természeti törvényt minden ősi társadalom ismerte, életelvnek vagy életerőnek, ch'i-nek, dharmának, manának, buen vivir-nek stb. nevezte, minden élőlény, sőt a Természet legfőbb irányelvének, szentnek és a társadalomszervezés alapelvének tartotta, a kínai, indiai civilizáció, a nyugati országokon kívül az öt földrész legtöbb népe és a mai természeti népek is ismerik. A kozmikus életelv tudatunkból kiesése idézte elő a civilizáció kisiklását. Ez a kisiklás vezetett az anyagiasság uralkodóvá válásához, a népek, vallások egymással szembefordulásához, a földi élővilág egyre teljesebb kipusztításához, a talaj, a vizek, a levegő és az ember fokozódó mérgezéséhez, a civilizáció napjainkban zajló egészségi katasztrófájához. Ahogy Kopernikusz korában, korunkban is a tudomány fejlődése idézi elő nézeteink gyökeres megváltozását az életről, az emberről és helyéről a Világegyetemen. Ezúttal az élet tudományának megszületéséről és az élet javát elhozó, gyökeres, a civilizáció fő célját újrafogalmazó fordulatról van szó. Háromezer éves anyagi fejlődés után korunkban eljött az ideje az életben rejlő természettörvény köztudatba kerülésének, annak a civilizációs fordulatnak, amely az ember és a Természet átfogó jólétét állítja a középpontba. Ez a könyv minden eddigénél megdöbbentően mutatja be, hova jutottunk, és hogyan indíthatjuk el mindannyian saját életünk felemelő irányba állításával a világforradalom ránk eső részét.

Egy olyan hatékony eszmerendszer nélkül, amely az egyént összeköti a társadalommal és a Természettel, közös nevezőt találva köztük, lehetetlen a társadalom és a Természet összhangja felé fejlődni. Kell egy olyan motiváló erő, amely legalább olyan erős, mint az anyagi javak és a hatalom birtoklásából származó előnyöké. Ez csak a testi, lelki és szellemi jólét, családunk,

utódaink, nemzetünk és az emberiség jobb jövője lehet. A hosszú távú fenntarthatóság kulcsfontosságú feltétele, hogy az emberi természet számára megfelelő, valóban jó élet felé fordítsuk egész gondolkodásmódunkat, világnézetünket és társadalomfilozófiánkat.

Az élet elsődleges tulajdonsága nem az, hogy van, hanem az, hogy cselekvésre ösztönöz. Az élet él, és élni akar, és tudja, merrefelé kell haladnia. Az egyetlen valóság, amely saját normájaként szolgál, az élet - a kozmikus élet. Az élet normája saját természetének kiteljesedése, az emberi élet normája egyetemesen érző és gondolkodó képességünk teljeskörűvé, a valóság egészét átfogóvá válása. A normális társadalom olyan társadalom, amely az élet minden feltételének javítása érdekében cselekszik, beleértve tagjai egészséges életvitelének elősegítését, az élet természetes menetének biztosítását, valamint a test, a lélek és az értelem működésének elrendő, normális szintjének elérését.

A hosszú távú fenntarthatóság alapfeladata, hogy lelkünkben és tudatunkban az élet felé forduljunk, az életet tekintjük minden cselekedetünk alapjának, valóságérzékelésünket ehhez viszonyítjuk, értékrendünket és gondolkodásmódunkat ennek alapján alakítsuk ki, világnézetünket és életfilozófiánkat ennek megfelelően dolgozzuk ki, és ennek az életközpontú világnézetnek az alapján cselekedjünk. Az ökológiai fordulat középpontjában ez az élet felé fordulás áll. Ez az az egyetemes élet, amelynek alapján képessé válhatunk arra, hogy a társadalmi cselekvést, amit mi választunk meg, összhangba hozzuk az egyetemes emberi természettel és a Természet működési elvével, amelyeket nem mi választunk meg. A kozmikus élet a természeti valóság, s benne az emberi természet cselekvést vezérlő alapelve minden élethelyzetben. Az életerőnket biztosító élet az, amely a cselekvéshez szükséges motivációval és irányítással ruház fel bennünket.

Nem áltathatjuk magunkat. Tudomásul kell vennünk, hogy tudatos lényként nem a valóság, hanem az életről, az emberről és a valóságról alkotott kép alapján döntünk. Ha ez a kép alapvetően hiányos, akkor döntéseink egyéni és társadalmi síkon egyaránt alapvetően hiányosak lesznek és tévútra vezetnek. Ahhoz, hogy fenntarthatóvá tegyük a társadalmat, arra van szükségünk, hogy a valóságról alkotott képünk megfelelően a valóságnak. A fenntartható társadalom olyan normális társadalom, amelynek normája a test, a lélek és az értelem működésének elrendő, természetes életfolyamatának biztosítása a test, a lélek és az értelem működésének elrendő szintjén. A hosszú távú fenntarthatóság alapvető feltétele, hogy a társadalom uralkodó szemléletmódja átalakuljon életközpontú szemléletmóddá, amely biztosítja az élettel, önmagunkkal, emberekkel, nemzetekkel, Gaiával és a Természettel való jó kapcsolatot. El kell érjünk, hogy döntéshozatali rendszerünk legalább az élet legalapvetőbb kérdéseiben helytállóvá váljon; és ezek az alapvető kérdések éppen a metafizikai, ontológiai kérdések, az élet végső kérdései, amelyeket a modernitás egyre jobban kiiktat a társadalomból.

A nyugati civilizációt a leggazdagabb 1% egy része irányítja. Hatalmuk legfőbb biztosítója a „puha hatalom”, a lélek és a gondolkodás feletti hatalmuk, amely abból ered, hogy gondolkodásuk mélysége meghaladja a népek felszínessé alakított gondolkodását. A valóság alapszintjének teljeskörű ismeretén alapuló gondolkodásmód nélkül az emberiség óhatatlanul a lételméleti szintű gondolkodást mindmáig szinte kisajátító és ezzel visszaélő, hatalomvágyó csoportok irányítása alá kerül. Az anyagelvű gondolkodás azért olyan hatékony társadalomformáló erő, mert lételméleti szintű, a valóság alapszintjéig elerő mélységű. A valóság még mélyebb, végső szintjén ható, a valóság egészét irányító élet az, amely összekapcsolja az emberi természetet a Természettel. Ez az élet az, amelynek ismerete 3000 év óta hiányzik a nyugati civilizációból. Az ökológiai fordulat középpontjában ez az élet felé fordulás áll. Ez az az egyetemes élet, amelynek alapján képessé válhatunk az életelvű gondolkodásmódra, s ennek alapján

arra, hogy a társadalmi cselekvést összhangba hozzuk a Természet működési elvével. Ahhoz, hogy a mai fenntarthatatlan tendenciákat egy fenntartható és egészséges jövő felé tereljük, mind a társadalmat vezetőik gondolkodásmódjának, mind a társadalmak uralkodó gondolkodásmódjának lételméleti szinten átfogóvá és tudatossá kell válnia. Az emberiség 99%-a számára a valóság alapvető szintjét átfogóan teljeskörű, és a végső valóságon alapuló gondolkodás teszi lehetővé, hogy kilépjen az 1% egy része által mesterségesen létrehozott egyoldalú és illuzórikus világból, és elkezdjen az önfejlesztés útján gondolkodni.

A hatalom négy formája - katonai, gazdasági, politikai és szellemi - közül a lélek és az értelem felett uralkodó szellemi hatalom határozza meg a másik hármat. Nem a test, hanem a lélek és az értelem irányítja az emberi viselkedést. A társadalom hosszú távú stabilitása megköveteli a fundamentális nyitottságot és a problémamegoldó társadalmi vitára és a közmegegyezésre való képességünk javítását, azaz gondolkodásmódunk határainak tudatosítását és tudatos fejlesztését. A nyugati civilizáció nem a problémamegoldó társadalmi vitán és a közmegegyezésen, hanem a hatalmon alapszik (Mann, 1986). A nemzetek a valóság alapszintjének megismerése, a gondolkodásmódok lehetséges alaptípusainak áttekintése és gondolkodásmódjuk ezután történő megjavítása révén válnak képessé arra, hogy megszabaduljanak a lelki és szellemi életet gyarmatosító manipulációtól, az elidegenedés néven ismeretes népbetegségtől, amely valójában civilizációs betegség, a civilizáció betegsége által kiváltott népbetegség. Ahogy könyvünkben részletesen bemutatjuk, az elmúlt évszázadokban rohamosan romlik a nyugati civilizáció által érintett körzetekben az emberi egészség éppúgy, mint környezetünk egészsége. Egyre szaporodnak és súlyosbodnak a krónikus betegségek, és egyre fiatalabb korban támadják meg gyermekeinket. A nemzetek akkor nyerhetik vissza társadalmat alakító hatalmukat, ha felismerik gondolkodásmódjuk fejlesztésének elsődleges fontosságát és saját kezükbe veszik a szellemi életük irányítását. Ebben rejlik a néphatalom, a valódi demokrácia végső biztosítója. A nemzetekben rejlő hatalmas rejtett potenciál akkor szabadul fel, ha visszatárlanak eredeti, manipulálatlan önazonosságuk valóságalapjához, amely végső soron a Természet oksági rendjében, az élet közösségi természetében, a sejtek világát az egyénnel, a családdal, a nemzettel, az emberiséggel, a földi élővilággal és az Élő Világegyetemmel összekötő természetében gyökerezik.

Minden döntésünk, s így egyéni és társadalmi szinten egyaránt egész jövőnk kulcsfontosságú kérdése, hogy arról a "jó életről", amire törekszünk, hosszú távon és a társadalmi és természeti valóság egészében helytálló elképzelést alkossunk. Az idegrendszernek az a feladata, hogy felismerje, milyen fizikai okokra van szükség az élet természetének megfelelő célok fizikai valóra váltásához. A hosszú távon helytálló fejlődéshez olyan értékrendre van szükség, amelyben az élet természete az irányadó minden döntésünk számára. Az élet egyetemes, a Világegyetem egészére kiterjedő oksági rendje az akaratunktól függetlenül áll fenn. A szabad akarat arra való, hogy ezen az egyetemes oksági renden belül, és ezzel összhangban, az adott térbeli és időbeli, egyedi élethelyzetből adódó feltételek között ismerje fel és valósítsa meg az egyetemes oksági rend számára legjobb lehetőségeket. A hosszú távon fenntartható, a társadalom és a természeti környezet jólétére vezető társadalmi döntérendszernek meg kell felelnie az élet természetének, az ember természetének és az élővilág természetének. A létezők természete viselkedésük egyetemes, alapvető természetadta irányultságát jelenti. Mivel az ember legalapvetőbb voltában élő, érző, ezen belül értelmes természetű, az ember természetének tisztázása az élet és az értelem természetének tisztázását követeli meg. Az emberi élet három alapvető oldala a testi, lelki és szellemi, értelmi élet. A jó élethez ezeknek összhangban kell állniuk, és az élet javára kell szolgálniuk. A jólét értelmezése kulcsfontosságú, de ennek ellenére évezredek óta tisztázatlanul maradt. Minden ember, és minden társadalmi döntéshozó számára kulcsfontosságú az egyéni és a társadalmi jólét lételméleti szintű, és lételméleti szinten teljeskörű - a valóság alapszintjéig terjedő, a valóság alapszintjén teljeskörű megértése.

A civilizációk legalapvetőbb, elsődleges meghatározója az élethez, az anyagi világhoz, a lélekehez és az értelemhez való viszonya. A civilizációt gondolkodásmódunk alapján hozzuk létre. Ha gondolkodásmódunk egyoldalú, részrehajló, akkor egyoldalú civilizációt hozunk létre. Minél jobban "fejlődik" a civilizáció az egyoldalúan megválasztott, részleges cél irányában, annál nagyobb mértékűvé válik az eltérése az egyetemes emberi természet és a természeti környezet egészségétől. Az emberiség többmillió éves történelmében először, évmilliókon át a lélekközpontú, animisztikus, majd az elmúlt évezredekben a materialisztikus racionalizmus, az idealizmus, az antropocentrikus dualizmus és a materializmus, az őshonos és az ősi hagyományukkal folytonosságot őrző népeknél az animizmus játszotta a főszerepet. A hosszú távú fenntarthatósághoz átfogóan életközpontú, az anyagi jólét mellett a lelki és szellemi jólétre, az egyéni jólét mellett az egészségre, a családi és a társadalmi jólétre, a nemzetek, az emberiség és bolygónk átfogó jólétére irányuló civilizációra van szükség. A hosszú távú fenntarthatóság gyökeres világnézeti, beállítódási, szemléleti, azaz civilizációs fordulatot igényel, mert a társadalmi fejlődés fő céljául nem az anyagi jólét minden határon túli növelését, hanem az átfogó jólét növelését tűzi ki, olyan fejlődést, amelyben az élethez szükséges anyagi javak megfelelő bősége mellett a lelki és szellemi javak megfelelő bősége éppúgy rendelkezésre áll.

Az ökológiai civilizáció egy világméretű mozgalom, amely számos országban egymástól függetlenül alakul ki. „A római Ferenc pápától a kínai Xi elnökig, az ENSZ-től a Világvallások Parlamentjéig olyan gyakorlatokra, technológiákra és életmódváltásokra tesznek javaslatokat, amelyek egy másfajta jövőt kívánnak létrehozni. De milyen jövőt? Vajon az olykor nagyon különböző kifejezések valóban ugyanazt a célt jelölik, vagy csak nagyon különböző elképzeléseket kínálnak a jövő társadalmáról? Hol van a közös pont? (...) Néhány a fő fogalmak közül: »integrális ökológia«, »új történet«, »egység a sokféleségben«, »konstruktív posztmodernizmus«, »ökozoikus korszak«, a »yoko-civilizáció« japán fogalma, »organikus marxizmus«, »folyamatfilozófia«, »nyitott és relációs világnézet«, »az organizmus filozófiája«. Úgy tűnik, hogy világszerte kialakulóban van egy közös vízió” - írja Philip Clayton és Andrew Schwartz a "What is ecological civilization?" című könyvben (Clayton, Schwartz, 2019, 72, 92). A közös elem egy „vízió az emberi élet egy radikálisan új módjáról ezen a bolygón”. (u. o., 72) Történelmileg ez az elképzelés a Szovjetunióból származik. Az orosz kultúrában mind a kozmikus gondolkodás (kozmozizmus, Lytkin, Finney, Alepko 1995), mind az ökológiai gondolkodás (Gare, 2021) filozófiai hagyományai erősek voltak. Az ökológiai civilizációs mozgalom kiemelkedő társadalmi, csoportjai, fórumai, szervezetei között említhetjük a Föld Chartát (Earth Charter), olyan szervezeteket, mint az Institute for Ecological Civilization, a Center for Process Studies, a Pando Populus és a Pomona College Környezetelemző programja, a Yale School of the Environment, a Forum 21, a People for Earth Forum (Dél-Korea), a Center for Earth Ethics, a Notre Affaire à Tous (Közös gondunk) és az Institute for Advanced Sustainability Studies (Németország). Néhány fontos link: <https://ecociv.org>, <https://ctr4process.org/about/>, <https://fore.yale.edu/Ecological-Civilization>, <https://environment.yale.edu>, <https://earthcharter.org>.

Tegyük hozzá mindehhez, hogy Kína 2007-ben alkotmányába foglalta, hogy ökológiai civilizációt épít. Pan Jiahua, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia közgazdászprofesszora szerint: „A[z ökológiai civilizáció] kifejezés legegyszerűbb értelmezése a fenntartható fejlődés kínai megfelelője Kínában. A szó szoros értelmében az ökológia és a civilizáció a természeti és kulturális tulajdonságok kombinációja, amelynek középpontjában az ember és a természet közötti kapcsolat áll” (Pan, 2020). „Az ökológiai civilizáció célja a kínai megfogalmazás szerint az ember, a civilizáció és a természet legjobb általános harmóniájának és jólétének, valamint az emberi társadalom és gazdaság hosszú távú fenntarthatóságának biztosítása” (Pan, 2016, ix).

„Az ökológiai civilizációhoz szükséges munka világnézetünk, értékeink és életmódunk alapvető átalakítását igényli” (WANG et al., 2014). Kína 2007-ben az „ökológiai civilizációt” a kormány egyik központi politikai céljává tette, és 2012-ben az ökológiai civilizáció kiépítését az alkotmányában is rögzítette. Az azóta elért eredmények alapján úgy tűnik, hogy Kína dolgozik a társadalom e hosszú távú fenntarthatóságához szükséges „rendszerszintű átszervezésén”. Kétszülő könyvünknek "Az életközpontú közgazdaságtan középszintű elmélete" című fejezete bemutatja az Európai Unió, illetve az (egyoldalúan) fejlett Nyugat és Kína elmúlt évtizedekben elért eredményeit a társadalmi jólét és a 195 ország által kitűzött legfontosabb fenntarthatósági cél, a szegénység felszámolása terén, valamint a középosztály szélesítése, a társadalmi bizalom, a tanulás- és munkaerőkereslet terén. Az elfogulatlan összehasonlításból kirajzolódó kép rendkívül tanulságos. Sajnos azt mutatja, hogy a fejlett nyugati országokban a népesség több mint 20%-a tartozik a szegénység kategóriájába, és a nyugati országok átlagában a szegénység az elmúlt négy évtizedben nem csökkent. Ezzel szemben minden nép számára rendkívül jó hír, hogy a nyugati országok egy főre jövedelmének egynegyedével bíró Kína a szegénységet gyakorlatilag teljes mértékben felszámolta. Sajnos hasonló kép rajzolódik ki a középosztály szélesítése, a társadalmi bizalom, a tanulás- és munkaerőkereslet terén is (Grandpierre, 2024a). Itt az ideje annak, hogy a nyugati országok saját érdekükben felismerjék alapvető gondolkodásmódjuk fejlesztésének égető szükségességét.

Az ökológiai civilizáció értelmezésünkben az a civilizáció, amelynek elsődleges célja az élet oksági rendszerének és alrendszerének, köztük az emberi társadalom és az emberi természet összhangjának biztosítása. Az ökológiai civilizáció építése emberi természetünk épségének visszanyeréséhez és önazonosságunkról alkotott képünk egészségéhez is szükséges. Az ökológiai civilizáció kiépítése kozmikus szükségesség is, mert a Világegyetem él, és mindent megtesz, hogy elkerülje a maradandó károsodást a szervezetében. Az egyetemes, sejtjeinket, testünket, lelkünket és értelmünket, családunkat, nemzetünket és az emberiséget átható életerő önazonosságunk legmélyebb valóságalapja, s így az egészséges önazonosság-kép legalapvetőbb alkotóeleme.

Kevesen számolnak azzal, hogy a szellemi szokások rendkívül mélyrehatóan uralkodnak gondolkodásmódunk felett, és ráadásul észrevétlenül hatnak, mert kora gyermekkortól kezdve megszoktuk, tudomásul vettük, és lassan elfogadtuk őket. Nemzetünk, társadalmunk hosszú távon fenntartható fejlődéséhez olyan döntési, értelmezési rendszerre és értékrendre van szükségünk, amelyben az élet, az egészség, az egyén, a család, a nemzet, az emberiség és a Természet az elsődleges értékek, és amely az anyagi fejlődést összhangba hozza a testi, lelki és szellemi fejlődéssel, az egyéni és a társadalmi életminőséggel éppúgy, mint a földi élővilággal. A fenntarthatóság kulcsa, hogy kialakítsuk az ember helytálló viszonyát, cselekvési módját az élethez, önmagához, a társadalomhoz és a Természethez.

2. A természeti valóság három fajtája, három mélységi szintje és végső alapelve

A természeti valóság egyetemes, mindig és mindenhol fennálló oksági rendszerében az élet egyszerre három szinten zajlik: a jelenségek, a természettörvények, és az alapelvek szintjén. A megfigyelhető, belső világunkban tapasztalható testi, lelki, szellemi jelenségek a mögöttük rejlő okok következményei. Ahhoz, hogy hosszú távon megfelelhessünk a testi, lelki és szellemi egészség természetadta törvényeinek, a testi, lelki és szellemi jelenségek okait irányító természettörvényeket kell ismernünk és szem előtt tartanunk. A testi jelenségeket éppúgy, mint az anyagi világot, a fizika egyetemes törvényei irányítják. A lelki és értelmi jelenségek tapaszta-

latvilágunk alapját jelentik, a tapasztalati valósághoz tartoznak. S mivel természeti lény voltunkhoz tartoznak, és a Természet egyetemes valóság, egyetemes természettörvényeik vannak, amelyek azonban nem olyan kényszerítő jellegűek, mint a fizikai törvények, hiszen az élőlények önállóan érző, gondolkodó és cselekvő lények. Az élőlények ösztönösen érzik saját természetüket, és arra törekednek, hogy megfeleljenek saját természetüknek - s mint a földi élővilág négy milliárd éves fejlődése mutatja, bámulatos sikerrel. Az ember azonban nemcsak élő és érző, hanem egyben értelmes lény is, szabad akarata egyetemes hatókörű. Ahhoz, hogy ne csak ösztönösen, hanem tudatosan is követni tudjuk lelki és értelmi természettörvényeinket, szükségünk van a valóság alapelvei, az anyagelv, a lélekelv és az értelemelv, s az ezeket összehangoló és egységes egészbé foglaló életelv ismeretére. Ha figyelembe akarjuk venni a jelenségek változásainak legmélyebb, hosszú távon át fennálló összefüggéseit, akkor a változások hosszú távon állandó tendenciáit meghatározó alapelvek ismeretére van szükségünk.

Életünk valóban jó életre vezető irányításához testi, lelki és szellemi életünk egységes irányítására van szükségünk. A természeti valóságban az anyagi világ, a természetes érzésvilág és az értelem világa külön-külön egységes oksági rendszert alkotnak, összhangban állnak egymással, és egységes egészet alkotnak. A valóság három oldalát egységes egésszé szervező és egységes egészként irányító természettörvény a Természet legmélyebb törvényszerűsége, a természeti valóság végső elve. A testi, lelki és értelmi természettörvények egységes irányításához ennek a végső alapelvnek az ismeretére van szükségünk. S ahhoz, hogy megértsük külön-külön a test, a lélek és az értelem világát, szükségünk van az anyagi világ, a lélek és az értelem alapelveinek ismeretére is.

A magyarázat természetéből fakad, hogy a sokat a kevéssel, és végső soron a Mindent az Eggyel magyarázza. A Világegyetem minden létező egységes egésze, s így egyszerre a Minden és az Egy. A megfigyelhető jelenségek szintjén a Világegyetem a megszámlálhatatlanul gazdag Sok. A magyarázat végső szintjén a Világegyetem az Egy. Ahhoz, hogy megértsük, mi a Világegyetem, meg kell értenünk, hogyan viszonyul az Egy a Sokhoz. Mivel a jelenségek szintjén a Világegyetem változik, a valóság legmélyén fennálló, változatlan Egynek kell lennie annak, ami a valóság egészének legalapvetőbb változástörvényét, változási irányát meghatározza. Az Egy a valóság egészének a végső gyökere, a valóság felépítési elvét magában foglaló és a valóság egészét irányító végső alapelv.

A természettörvények egységessé teszik a Világegyetem egyetemes oldalainak működését, a Természet egészének végső elve pedig ezeket is egységes egésszé teszi. A Természet nemcsak a jelenségek összessége, mert a természettörvények, az alapelvek és a biológiai önállóság (az élőlények cselekvőképessége) is hozzátartoznak. Ezek az embert is át kell hassák, ránk is hatnak ezek a legalapvetőbb változástörvények, s így velünk született, egyetemes hajlamokkal, ösztönökkel is rendelkezünk kell. Az emberi természet szükségképpen a Természet alapelvein kell alapuljon. A Természet alapelvei az ember belső világára, lelki és szellemi életére törvényszerűségeként hatnak, és ösztönöknek minősülnek. Végső soron egyetlen természetadta ösztönünk van: az életösztön. Bármennyire is szabad az emberi akarat, hosszú távon az embernek be kell tartania a Természet legmélyebb törvényszerűségét, különben önmaga legmélyebb törekvésehez lesz hűtlen. Ha egy növényevő áttérne ragadozó életformára, egészsége hamarosan megromlana. Az egészség törvényeit be kell tartásuk ahhoz, hogy egészségesek maradjunk. Az élet törvényét hosszú távon be kell tartásuk ahhoz, hogy élőlények maradjunk. A lélek és az értelem legalapvetőbb természettörvényét be kell tartásuk ahhoz, hogy emberek maradjunk.

Az ember viszonylag sokáig kihúzhatja az egészségtelen életmóddal is, mert életünk nemcsak tőlünk, hanem sejtjeink, szervezetünk életképességétől, teherbíróképességétől is függ. A társadalom esetében a civilizáció betegségének az ember és a természeti környezet teherbíró képessége szab gátat.

3. Az élet egyetemes természettörvényének felfedezése kopernikusi jelentőségű

Bauer Ervin magyar biológus megfogalmazta az élet egzakt, egyetemes, a fizikától független, de fizikai mennyiséggel kifejezett egyetemes természettörvényét, amelyet Bauer-elvnek neveztek el. A Bauer-elv szerint minden élőlény minden pillanatban minden energiáját mozgósítja annak érdekében, hogy minél magasabb szintre emelje cselekvőképességéhez szükséges életenergiáit, minél kedvezőbbé tegye életfeltételeit. Az élet természete nem a pusztán túlélésre, és nem a tétlen dözsölésre, hanem a minden nehézséggel megbirkózó képesség kifejlesztésére irányul az élet javítása érdekében. Az egyetemes élet önmagát felelemelő, javító és tökéletesítő természete az a kozmikus erő, aminek érvényre juttatásáért élni érdemes.

Az élet egyetemes természettörvénye az egyetemes élet felemelése. Az élet tudományának megalapozója, a magyar Bauer Ervin dolgozta ki az egyetlen olyan biológiát, amely a modern fizika biológiai megfelelője, a fizika egyetemes törvényeihez hasonlóan egyetemes, de azoktól független természettörvényekkel, sőt az élet összes egyetemes törvényének lételméleti irányát meghatározó alapelvvel, amelyet Bauer Ervinnél Bauer-elvnek neveznek. A Bauer-elv az élet egzakt meghatározásának tekinthető, az életenergia egyetemes természettörvénye. A Bauer-elv kimondja: „Az élő, és csakis az élő rendszerek szabad energiatartalmukat folyamatosan mozgósítják, arra, hogy a fizika és a kémia törvényei által az adott külső körülmények között megkövetelt egyensúly ellen dolgozzanak” (Bauer 1935, 32; Bauer 1967, 51; Grandpierre, Müller és Elek, 2022, 104). Kevésbé szaknyelven: az életenergia alapelve minden élőlényt minden pillanatban szabadenergiáinak mozgósítására ösztönöz az életenergia feltöltése érdekében. Az élet természetes körülmények között rendszerint nem a pusztán túlélésre, hanem az élet felemelésére, javítására, tökéletesedésére irányul. Ez az egyetemes, minden élet energiaszintjének felemelésére irányuló, mindig és mindenhol fennálló, azaz kozmikus élettörvény hat ránk életöszönként. Bauer Ervin ebből az elvből matematikailag levezette a biológia összes egyetemes természettörvényét, az anyagcsere, a szaporodás, az ingerválasz, a növekedés alapegyenletét, és magyarázatot adott az összes alapvető életjelenségre. Tény, hogy a darwinizmus nem rendelkezik ilyen egyetemes alaptörvényekkel és magyarázati erővel, az élet természetére sem ad magyarázatot, s így nem tekinthető az élet átfogóan egyetemes tudományának. Még nagyobb jelentőséget ad a Bauer-elvnek, hogy az elmúlt évszázadban egymástól függetlenül kifejlődött tucatnyi tudományág ugyanerre az eredményre jutott: létezik egy olyan természettörvény, amely az egész Világegyetemben mindig és mindenhol az élet számára kedvező feltételek felé tereli a fizikai folyamatokat.

Az asztrobiológia kimutatta, hogy az az egyetemes természettörvény, amely a Világegyetemben mindig és mindenhol az élet számára kedvező feltételek felé tereli a fizikai folyamatokat, az élet kifejlődése számára „kozmoszparancs”. Az antropikus kozmológia kimutatta, hogy a fizikai törvények alakja, a fizikai törvényekben szereplő fizikai állandók, és az Ősrobbanást előidéző kvantum-fluktuáció egyaránt éppen abba a rendkívül valószínűtlen tartományba esnek, ami az élet kifejlődését lehetővé teszi. Ha csak egy rendkívül kicsit gyorsabban vagy lassabban indult volna az Ősrobbanás, akkor a földi élet nem jöhetett volna létre. Joseph Lawrence Henderson, az ötször Nobel-díjra jelölt biokémikus kimutatta, hogy a kémiai elemek és a leggyakoribb vegyületek tulajdonságai egytől egyig a fizikailag rendkívül valószínűtlen, a fizikai

törvények alapján előre láthatatlan jelenség, az élet számára kedvezőek. Ahogy Paul Davies "Az ötödik csoda" című könyvében leírja, ugyanerre az eredményre vezettek a földi élet eredetére vonatkozó laboratóriumi vizsgálatok, a Urey-Miller kísérlet és továbbfejlesztett változatai: a Természet törvényei az életet szolgálják (Davies 2000, 243-249). Az élet kifejlődésének törvényszerű voltát megerősítik a földi élet rendkívül korai eredetét jelző kőzetminta-vizsgálatok is. A Bauer-elv egyetemes természettörvény volta mutatkozik meg a Gaia-elmélet felismerésében is, amely azokon a tényeken alapul, amelyek azt igazolják, hogy például a földi élet több mint négy milliárd éve alatt a Nap több mint 30%-kal változó luminozitásától függetlenül többek között például a Föld átlaghőmérséklete, a tengervíz sótartalma, a földi élet nyersanyagainak sokrétű természeti körforgása mind éppen úgy változtak, hogy eközben a bolygószerű élet az élet számára kedvező tartományban tartotta az élet fizikai feltételeit. Az élet számára kedvező irányú biológiai szerveződés kimutatására vezettek a sejtbiológiai kutatások és a biológiai autonómia vizsgálata is. Napjainkra minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy létezik egy természettörvény, amely az egész Világegyetemben az élet számára kedvező feltételeknek kedvező irányba tereli a fizikai folyamatokat. Ez a természettörvény a fizikai világot irányító fizikai elvtől, a legkisebb hatás elvétől gyökeresen eltér. Ezzel fény derült a Világegyetem fizikai természetén túlmutató, élő természetére.

Bauer felismerte, hogy a fizika a tudományos módszertan követésének, a fizikai jelenségekre magyarázatot adó egyetemes természettörvények felfedezésének köszönhetően érte el rendkívüli sikereit, és azt is, hogy az egyetemes természettörvényekre magyarázatot adó, még mélyebb szintű természettörvények, az alapelvek még nagyobb jelentőségűek. A Bauer-elv alapelve volt az elmúlt évtizedekben a fizika alapelveivel összevetve, a fizika alapelveit a biológiai cél kiválasztásának képességével általánosítva teljesebb alakban is megfogalmazódott. Az élet természetéhez tartozó belső mozgatóerők, a biológiai motivációk figyelembevételével megszületett az élet legáltalánosabb, átfogó alapelve, az élet alapelveinek teljeskörű alakja, amely nemcsak az élet energetikájának, hanem az élet célszerű szerveződésének és információ-tartalmának, élet természetéből fakadó ösztönös érzéseknek és gondolatoknak is természetadta irányelve, s amely a biológiai autonómia közvetítésével, az élőlények döntéseinek közvetítésével képes az élet természetének megfelelő fizikai okokat előidézni. Az élet alapelveinek felfedezése, és tucatnyi egymástól független tudományág általi megerősítése együttesen kopernikuszi jelentőségű, s közérthetősége és a fenntarthatóság életfontosságúvá válása révén civilizációs szinten is korszakalkotó jelentőségű (Grandpierre, 2024b).

Az életelv sokoldalú tudományos megalapozottsága, a lelki és szellemi élet számára irányadó volta lehetővé tette, hogy az élet természetét, amely cselekvésre készített bennünket, tudományosan értelmezzük, életerőnek, életelvnek vagy életösztönnek nevezzük. Az életösztön kozmikus és felemelő természettörvény volt az életet gyökeresen új, teljesebb összefüggésrendszerbe helyezi.

4. Az ember helye a Világegyetemben - az ember hét természetadta életközössége

A természeti valóság három válfaja és három mélységi szintje még csak a valóságról ad átfogó képet, de nem adja meg az ember helyét a Világegyetemben. Mivel az ember legalapvetőbben élőlény, és az életelv a valóság egészét irányító alapelv, az élet adja meg az ember helyét a Világegyetemben, az élet természetadta leszármazási rendjének kozmikus szerveződésében.

Az emberiség természetadta, legalapvetőbb feladata, hogy minden természeti életközösség javára fordítsa az életfeltételeket. A közösségi élet az élet átfogóbb, nagyobb lehetőségeket magában rejtő, teljesebb módja. Természeti életközösség az, amely az élet természetes leszármazási rendjében jött létre, és önálló cselekvőképességgel bír. Ilyenek a sejt, az egyén, a család, a nemzet, az emberiség, a földi élővilág és a Kozmosz, mint élő, döntési szabadsággal bíró, önállóan érző és gondolkodó egész. Egymásba ágyazott életközösségekben élünk, mikrokozmoszokból állnak a makrokozmoszok. Sejtjeinkhez képest a kozmikus élet magasabb szerveződési szintjén élünk, önálló oksági erővel felruházva, s a belső világunk legmélyét éltető életösztön kozmikus hatóköre révén magában foglalja a Világegyetem egészét. Mindezen életközösségek életének egyazon természettörvény, az élet legalapvetőbb természettörvénye, az élet alapelve a természetadta irányelve.

Az emberi élet életközösségekből ered és életközösségekben tartható fenn. A fenntarthatósághoz átfogó összefüggésekben is helytálló, egyszerre életközpontú, közösségközpontú és természetközpontú döntérendszerre van szükség. A hosszú távú fenntarthatóság megköveteli, hogy a társadalom nemzettől elvonatkoztatott, és a nemzethez képest elsődlegesnek tekintett fogalma helyett ismét a nemzet természetadta fogalma kerüljön a fenntarthatóság, az emberiség jövőjéről gondolkodás és a civilizációelmélet középpontjába. A nemzet élete az elsődleges; a társadalom a nemzet életének egyfajta, természetes vagy a természetestől eltérően megválasztott szerveződési módja. Természetes akkor, ha megfelel a nemzet életének természetében rejlő természetadta törekvésnek. A társadalom nemzetenél alapvetőbbnek tekintése nem felel meg a valóságnak, és összemosza a nemzet életének természetes és nem természetes szerveződését. A társadalom fogalma csak akkor megalapozott, ha a valóságon alapul, és ez a valóság a nemzet, tágabb értelemben az emberiség, a földi élővilág és a Kozmosz élete. A társadalomról gondolkodás a nemzet életén alapulva hozható összhangba az ember természetével és a természeti valósággal.

A hosszú távon fenntartható fejlődés alapja döntési rendszerünk átfogóvá tétele. A nemzetek és társadalmak hosszú távon fenntartható fejlődéséhez olyan döntési, értelmezési rendszerre és értékrendre van szükségünk, amelyben az élet, a nemzet és a Természet az elsődleges értékek, és amely az anyagi fejlődést összhangba hozza a testi, lelki és szellemi fejlődéssel, az egyéni és a társadalmi életminőséggel éppúgy, mint a földi élővilággal. Ezt a döntési rendszert az anyagi világot, az élet és az értelem világát, és az élet természetadta közösségi természetét egyaránt magában foglaló átfogó életfilozófia biztosítja.

A hosszú távon fenntartható fejlődés legdöntőbb kérdése, hogy döntérendszerünk megfeleljen a valóságnak, a boldog és értelmes egyéni, családi, társadalmi és természeti életre irányuló vágyunknak. Ehhez arra van szükségünk, hogy társadalmunk uralkodó világnézete megfeleljen a valóságnak, alapvetően az élet egyetemes természetének, családuknak, nemzetünk és az emberiség boldogulásának, az élet végső értelmének. Döntérendszerünk megjavításához életfilozófiánkat kell megjavítanunk. A hosszú távon fenntartható fejlődéshez olyan, az élet, a társadalom és a Természet egészét átfogó életfelfogásra kell szert tennünk, amelynek alapján döntéseink az egymásba ágyazott életközösségek életfeltételeit kedvező irányban módosítják, javítják. Az átfogó életfilozófiában az anyag, az élet és az értelem alapelve a három alapvető valóság, úgy, hogy e hármat az életelv fogja egységbe, és ezért e három közül az életelv a legalapvetőbb. Az élet alapvetően közösségi, egymásrataltsági rendszere biztosítja az egyéni, családi, nemzeti, az emberiség és a bolygó szintjéhez tartozó életminőség folyamatos javítására, azaz a fejlődésre irányuló értékrendet. Az átfogóan életközpontú tudomány biztos és egzakt alapot, egészséges világnézetet biztosít az átfogó életminőségre vezető döntések meghozatalához.

A Természetben a fejlődés az élet számára kedvező feltételek létrehozásában áll. Az egyetemes emberi természet, élőlény, érző és értelmes lény voltunk az élet kozmikus fejlődésének egyenes következménye. Az ember természetadta törekvése a boldogságra az életösztön ösztönzéséből fakad, s így annál boldogabbak vagyunk, minél teljesebben felfedezzük és valóra váltjuk az életösztönünkben rejlő, minden élet felemelésére ösztönző kozmikus élettörvényt. Minél teljesebben megfelelünk a bennünket cselekvésre ösztönző, felemelő és a Világegyetem életösztönével azonos életösztönnek, az élet cselekvésre ösztönző természetének, annál teljesebb lesz az életünk.

Döntéseink megjavításához az önmagunkhoz, az élethez és a világhoz való hozzáállásunkat kell gyökeresen megjavítanunk: A hosszú távon fenntartható fejlődéshez olyan életfelfogásra, emberképre és világnézetre kell szert tennünk, amelynek alapján döntéseink az egymásba ágyazott életközösségek életfeltételeit kedvező irányban módosítják, javítják. Az életelv egyik alapvető ága az egyetemes életelv minél teljesebb felfogása természetes érzéseinkkel. Ez a lélek, a valódi boldogságra, belső önmegfelelésre törekvés alapelve. Az életelv másik ága a valóság minél teljesebb felfogása a szavakba foglalható tudás segítségével. Az emberi értelem az egyetemes élet segítésére való, arra szolgál, hogy minden helyzetben az átfogó összefüggésrendszer alapján az élet felemelésének megfelelően dönthessünk. Az emberi értelem természetadta irányelve a teljes igazságra törekvés, azaz a teljes valóságnak megfelelő tudás megszerzésére törekvés. Ez a törekvés is az életelvből fakad. Az átfogó világnézetben az anyag, az élet és az értelem alapelve a három alapvető valóság, úgy, hogy e hármat az életelv fogja egységbe, és ezért e három közül az életelv a legalapvetőbb. Az anyag, az élet és az értelem három lételméleti kategóriájához tartozik a testi, lelki és szellemi jólét, együttesen az életminőség. Az élet alapvetően közösségi, egymásrautaltsági rendszere biztosítja az egyéni, családi, nemzeti, az emberiség és a bolygó szintjéhez tartozó életminőség folyamatos javítására, azaz a fejlődésre irányuló értékrendet.

Az átfogó világnézet a nemzetet természetes életközösségnek tekinti, amelynek természetadta helye az egymásba ágyazott életközösségek kozmikus rendjében a család és az emberiség között van. Az átfogó világnézet az egészséges életmódra és életünk felemelésére ösztönöz bennünket, összeköt bennünket az életösztönünkkel és a Nagy Egésszel, ezért egészséges világnézetnek nevezhető. Az egészséges világnézet alapján álló társadalommal minden érintett fél nyer: az egyén, a családok, a nemzet, az emberiség, és természeti környezetünk.

5. Az átfogó életelv meghatározása

Az élet természetéhez tartozó belső mozgatóerők, a biológiai okok, motivációk két típusa, a lelki és az értelmi motivációk figyelembevételével megszületett az élet legáltalánosabb, átfogó alapelve, az élet alapelveinek teljeskörű alakja, amely nemcsak az élet energetikájának, hanem az élet célszerű szerveződésének és információ-tartalmának, élet természetéből fakadó ösztönös érzéseknek és gondolatoknak is természetadta irányelve, s amely a biológiai autonómia közvetítésével, az élőlények döntéseinek közvetítésével képes az élet természetének megfelelő fizikai okokat előidézni. Az átfogó életelv az élet természetéből fakadó okok forrása, hajtóereje és irányelve, az élet egyetemes oksági rendjének hordozója és irányítója. Az átfogó életelv minden élőlényt fizikai, lelki és szellemi erőforrásainak, életenergiájának, életidejének, lelki és intellektuális képességeinek folyamatos, teljes mozgósítására és fejlesztésére ösztönöz lelki és szellemi életének mindhárom mélységi és az élet hét alapvető szerveződési szintjén, az élet több évtizedes távlatában, a minél nagyszerűbb érzések és gondolatok átélésére, az élet tökéletesítésére, az egyébként megtörténő leromlás elkerülésére. Az életelvnek megfelelően az élőlények soha sincsenek passzív, tétlen, az életenergiát és életidőt elvesztegető állapotban, szüntelenül

munkát végeznek fizikai, érzelmi és értelmi egészségük és erőnlétük lehető legmagasabb szintjének elérése érdekében, és még a pihenés is ezt a célt szolgáló élettevékenység. A cél életutunk egészének felemelése, az életünk egészére vonatkozó legjobb lehetőségek felismerése és megvalósítása. De mivel nem tudjuk, meddig élünk, a gyakorlatban alkalmazható megfogalmazás az, hogy minden nap úgy cselekedjünk, hogy húsz év múlva visszatekintve azt mondhassuk a mai napról, az eltelt húsz év fényében: mindent úgy cselekedtünk, hogy annál sokkal jobban nem is cselekedhettünk volna ennek a húsz évnek a számára. Röviden: az átfogó életelv a cselekvő életigenlés valóra váltására irányuló folyamatos törekvés hét alapvető életközösségünk javára. Egyéni életünk számára az élet természetadta célja, hogy folyamatosan szem előtt tart-suk életünk legfőbb ügyét, törekedjünk arra, hogy megtervezzük és tökéletesítsük életünk ter-vét, az úton ránk váró nehézségekkel megbirkózó képességünket, felépítsük és a lehető leg-nagyszerűbbé tegyük az életünk ügyét legjobban szolgáló életutat.

Lehet úgy élni, hogy az életünk során általunk előidézett okok és következmények összessége eltér a természeti valóságtól, hogy életutunk fő iránya eltér az életelv irányától, de saját érde-künk, hogy megfeleljünk önmagunk legmélyebb lényegének. Minél jobban megfelelünk em-bervoltunknak, élőlény és értelmes lény voltunknak, annál jobban megfelelünk a természeti valóság egészének, annál jobban beépül az általunk alkotott élet a valóság egészébe, s így egy-ben életünk végső értelméről is gondoskodunk.

Az életelv sokoldalú tudományos megalapozottsága, a lelki és szellemi élet számára irányadó volta lehetővé tette, hogy az élet természetét, amely természetes érzésekre és gondolatokra, az élő és értelmes Természet oksági rendjével összhangban álló cselekvésre készítet bennünket, tudományosan értelmezzük, életerőnek, életelvnek vagy életösztönnek nevezzük. Az életerő kozmikus és felemelő természettörvény volta az életet gyökeresen új, teljesebb összefüggés-rendszerbe helyezi.

6. Az egyetemes emberi természet

"Az emberi természet fogalma hagyományosan minden politikai elmélet vagy ideológia kiin-dulópontja" (Nestaiko, 2003). "Szinte minden politikai doktrína és meggyőződés az emberi ter-mészet valamilyen elméletén alapul, amelyet néha kifejezetten megfogalmaznak, de sok eset-ben egyszerűen csak sugallnak" (Heywood 2015, 91). "Az emberi természet minden emberi lény alapvető és megváltoztathatatlan jellegére utal. Kiemeli azt, ami az emberi életben vele-született és „természetes”, szemben azzal, amit az ember a nevelés vagy a társadalmi tapaszta-latok révén szerzett. (...) A legtöbb politikai gondolkodó tisztában van azzal, hogy az ember összetett, sokrétű lény, amely biológiai, fizikai, pszichológiai, intellektuális, társadalmi és talán spirituális elemekből áll. Az emberi természet fogalma nem annyira elrejti vagy figyelmen kívül hagyja ezt a komplexitást, mint inkább megpróbál rendet tenni benne azáltal, hogy bizonyos tulajdonságokat természetesnek vagy „alapvetőnek” nevez. Bár ez az emberi „mag” általában az emberi viselkedésben nyilvánul meg, ez nem feltétlenül így van. Az embereket például egy korrump társadalom befolyása arra ösztönözheti, hogy megtagadják „valódi” természetüket" (u. ott). Így jön létre az egyoldalúan kialakított civilizáció következményeként az önmaga eredeti természetétől elidegenedett ember. Az antropocentrikusnak nevezett gondolkodásmód csak ne-vében emberközpontú, emberképe éppen olyan megalapozatlan, szűklátókörű és hosszú távon fenntarthatatlan, mint az a boldogságkép, amely a boldogságot az anyagi javakkal, a társadalmi sikerrel és a hatalommal méri. Az anyagelvű civilizációban a test számít egyedül valóságosnak, a spirituális pedig, ami "talán" hozzátartozik az emberi természethez, valami természetfölötti, transzcendens, esetleges és szubjektív, csak a fejünkben létező képzetnek minősül - annak elle-nére, hogy valójában a lelkiismeret objektív természettörvényből, az átfogó életelvhez tartozik.

Az átfogó tudományban az, amit a mai angol spirituálisnak nevez, és esetlegesnek tekint, az életelvből fakadó természetes érzésvilágot felfogó lélek, az egyetemes emberi természet végső alapja, a kozmikus életelv ösztönzéseinek felfogására szolgáló érzésközpont.

Ósidóktól fogva a természetvallások, természetfilozófiák, mitológiák, s az ókortól kezdve az összes nagy világvallás azt állítja, hogy az ember különleges kapcsolatban áll a Kozmosszal, s egyszerre különleges, isteni és tévedésnek is különleges mértékben kitett, gyarló természetű. "Ez a csodálatos és különleges teremtmény, az ember, állítólag a társadalomtudományok központi témája is, de sehol sincs nagyobb zavar az ember definícióját illetően, mint a társadalomtudósok körében" - írja Joseph H. Fichter (Fichter 1972). S bár manapság az embert alapvetően társadalmi lénynek, a társadalom által meghatározottnak tekintik, a társadalomtudósok valójában csak az ember „második”, társadalmi természetével foglalkoznak. Az emberi természet alapvető rétegét éppen természeti lény voltához tartozó emberi természete, és emberi természetének megfelelés képessége adja. Erre az alapvető rétegre rakódik rá a második réteg a társadalom hatásrendszerének következményeiből. Ha a társadalomtól kapott "második természetünk" nem áll összhangban a Természettől kapott, alapvető és irányadó "első természetünkkel", akkor az életünket állandó feszültségben töltjük, valódi boldogságunk legalapvetőbb dimenziójától elidegenedve.

A mai társadalomtudomány önkényesen választott, egyoldalú metafizikai alapfeltevésen nyugszik. „A társadalomtudományokat meghatározó módszertani alapfeltevés az, hogy az ember viselkedése ugyanúgy determinált, mint más természeti jelenségeké: hogy potenciálisan minden emberi cselekedet olyan előzetes tényezők eredményeként értelmezhető, amelyek a cselekedet elkerülhetetlenségét eredményezik.” (u.o.) Ha ez a feltevés igaz lenne, akkor az ember képtelen lenne tetteit a szabad akarata által irányítani. Ha valaki elfogadja ezt a durva metafizikát, "akkor el kell hagynia a veleszületett emberi méltóság, az ember természetes jogai, a szabadság és minden más, az ember által nagyra tartott érték fogalmát" (u.o.). Fichter felteszi a társadalomtudomány kulcskérdését: „[A]z ember a társadalom mércéje, vagy a társadalom az ember mércéje? Az embert úgy kell-e képezni és manipulálni, hogy illeszkedjen a meglévő szociokulturális környezetbe, vagy ezt a környezetet úgy kell manipulálni, hogy jobban illeszkedjen az emberi állapothoz?” S hozzáteszi: "Durkheim előtt az ember volt az 'adott', és a társadalmat kellett megmagyarázni; Durkheim után a társadalom az 'adott', és az embert kell megmagyarázni." Ez a fordulat, bármilyen gyökeres is, mindmáig rendszerint figyelmen kívül maradt. S amíg nem tudjuk, mi az ember első, természetadta természete, addig nem tudjuk a társadalmat ehhez igazítani akkor sem, ha éppen erre lenne szükség. Márpedig ez a hosszú távú fenntarthatóság alapkövetelményéhez tartozik. Az átfogóan életközpontú, közösségközpontú és természetközpontú értékrend és gondolkodásmód az átfogó tudomány alapján lehetővé teszi az ember természetadta alaptermészetének tisztázását.

Minden ember alapvetően embernek született, arra született, hogy emberi képességei kifejlődjenek, kiteljesítsék emberi természetét. Minden ember alapvetően természeti lény. Az ember alaptermészetét a Természettől kaptuk. Ha a Természet oksági rendszerét három alapelve és végső elve irányítja, akkor ezek az emberi természetet is át kell hassák, s így velünk született, természetadta ösztönökkel is rendelkezünk kell. *A Természet három alapelve az anyagelv, a lélekelv és az értelemelv. Ennek megfelelően az ember alapvető, természetadta ösztönei a testi, a lelki és az értelmi jó életre irányulnak. S mivel a Természet három alapelve az életelv három ága, végső soron az emberi természetet egyetlen ösztön határozza meg és irányítja: az életösztön.* Az anyagelvűség csak az életelv irányító hatásától gondolatban különválasztva válik lélek- és értelem-ellenessé. Az emberi természet valójában a kozmikus alkotóerők a Földön elérhető

leegyetemesebb kibontakozására ösztönző erő, amely az életelvből fakadó kozmikus, egyetemesen együttérző természetes érzések és az életelvből fakadó kozmikus, egyetemes hatókörű és összefüggésrendszerű gondolatok irányelvnek tekintésén alapszik. Az ösztönök világát borító több ezer éves kód egyszerre szertefoszlik, amint világosan megértjük a Természet alapelveinek ránk vonatkozó hatását. Nincs több ösztönünk, csak három, amelyek Természet szerint egységes egészet alkotnak, és összekötnek bennünket egymással, minden élőlényel és a Világegyetemmel. Az élet közösségi természetéből, hét kozmikus szerveződési szintjéből adódóan az egyetemes emberi természet közösségi, átfogó természetű.

Az ember esetében a szabad akarat is egyetemes hatókörű, az ember e három közül bármelyiket előnyben részesítheti. Amikor hosszú távon a legkényszerítőbbet, a testi funkciókkal kapcsolatos késztetéseket tekinti a legalapvetőbbnek és a legértékesebbnek, akkor materialista, amikor a racionális tudatot, akkor idealista, amikor az életelvet, akkor vitalista gondolkodásmódot választ; amikor az értelem és az anyag világát együttesen, akkor az antropocentrikus, dualista gondolkodásmód keretei között gondolkodik. A Természet alapelveinek megértése szükségképpen elvezet a történelemben uralkodó gondolkodásmódok szellemi korlátainak felismeréséhez, ezek tudatosulásához és az emberi természet alapvető, természetadta, egyetemes szintjének teljesebb megértéséhez.

A Természet nemcsak van, hanem teremt is, előremutató oksági rendszere van. Az ember alapvetően természeti lény. A Természet előre hajtó teremtőereje szabja meg, hogy mi az, ami jó az emberi természet kiteljesítéséhez. Amikor megszületünk, már fel vagyunk ruházva az emberi alaptermészettel, benne a Természet bennünk ösztönösen ható alapelveivel, és minden cselekedetünk számára ez az irányadó. Az elsődleges valóság az élet, a természeti környezet és az egyetemes emberi alaptermesztet. Ezek a Természet által adottak, és alapvetően a kozmikus alapelvek által irányítottak. A másodlagos valóság az ember által megalkotott társadalom eddigi élete, a történelem és az egyéni életutunk. A társadalom fenntarthatóságának természetadta követelménye, hogy összhangban álljon az élettel, a természeti környezettel és az egyetemes emberi alaptermészettel. Egy ilyen társadalom szinte magától összhangba kerül a természeti környezet életének jó - azaz a pontosan meghatározott kozmikus életelvnek megfelelő - irányba fordításával, hiszen az emberi alaptermészettel való összhangja erre alkalmassá teszi.

Sokan rámutattak arra, hogy a társadalmi és az ökológiai fenntarthatóság nem technológiai vagy gazdasági, hanem rendszerszintű kérdés. Az ember rendszerszintű tevékenységét meghatározó tényező a gondolkodásmód. Ahogy egy világnézet akkor jó világnézet, ha jó térképe a világ egészének, gondolkodásmódunk valójában akkor jó, akkor lesz hosszú távon helytálló a valóság oksági rendszerében, ha megfelel a valóságnak, a természeti valóság egészének. Hasonlóan, a természettudomány akkor jó, akkor lesz hosszú távon helytálló a valóság átfogó és egyetemes oksági rendszerében, ha átfogja a Természet egészét, ha az egész Természet, a világegész tudománya.

Mivel a test irányítása a lélek és az értelem kezében van, az emberi alaptermesztet leglényesebb eleme az egyetemes lélekelv és az értelemelv. Az emberi alaptermesztet két kozmikus teremtőerő, a kozmikus életelv, ezen belül a kozmikus értelemelv alkotóerejének az emberben cselekvővé válása. Az emberi természet természetadta, normális állapota a kiteljesedett egyetemes együttérzés és egyetemes hatókörű értelem. Az emberré válás, egyéni életünkben az érett felnőtté válás ennek a természetes életszintnek az elérését jelenti. Az emberi élet normális szintje érzésvilágunk és gondolatvilágunk minőségének a Természet oksági rendjének megfelelő, az egyéni és társadalmi élet egészének távlatában hosszú távon helytálló volta. A felnőtté

válást akkor érzük el, amikor megbirkózóképeségünk teljeskörűvé válik, amikor emberi számítás szerint minden élethelyzettel meg tudunk birkózni úgy, hogy eközben megőrizzük és javítjuk érzésvilágunk és gondolatvilágunk helytálló voltát.

7. Az alapbeállítódás értékelő viszony a valóság alapvető fajtáihoz

A tapasztalatnak három alapvető fajtája van: a külső érzékszervi érzékelés, érzéseink felfogása és gondolataink felfogása. Az étellel fenntartott viszony az érzésekkel, az önmagunkkal, mint öntudatos lényel fenntartott viszony a gondolatokkal, a külvilággal fenntartott viszony a külső érzékszervi érzékeléssel függ össze. Érzéseink felfogása jobbra ösztönös, tudattalan, szokászerűen beállítódott; gondolkodásunk beállítódott, de egyes gondolataink felfogása tudatos. Az alapbeállítódás e három tapasztalatfajta közötti viszony személyesen kialakított értékrendjének rögzülése. Az alapbeállítódás teszi lehetővé, hogy ne kelljen minden döntéshelyzetben újrakezdeni a testi, lelki és értelmi tapasztalataink értelmezését és értékelését, hogy érzelmileg elfogadott válaszadási módjainkat magas szinten általánosítva a legtöbb helyzetben sokkal gyorsabban tudjunk reagálni.

A beállítódást a tudattalan értékrend célszerű szervezettsége jellemzi. A beállítódás magas fokon általánosított készenléti állapot, amely meghatározza a viselkedés alapvető irányát, belső logikáját, szerveződését és stabilitását, a reagálás megszokott módját, a személyiség gondolkodásmódját (Prangisvili 1971, 17 nyomán). „A beállítódás az a tényező, amely az érzékelést, a figyelmet, a legalapvetőbb pszichikus folyamatokat koordinálja, azaz céltudatos viselkedési rendszerbe szervezi” (Eliava 1971, 325). Az alapbeállítódás minden tudati jelenség alapját képezi, minden tudati jelenség előzménye: azon viszonyok, irányultságok egységes egésze, amelyek az életben lényeges szerepet játszanak. A beállítódás általános elméletét a tudattalan mindmáig egyetlen tudományos elméletként D. N. Uznadze dolgozta ki (Uznadze 1971; Prangisvili 1971). Az alapbeállítódás szervezi viselkedésünket céltudatos rendszerbe, és határozza meg az élet és a világ értelmezésének alapvető kereteit.

Az alapbeállítódás az ember viszonya a természeti valóság három egyetemes oldalához. Ha ez a három nem áll összhangban, akkor az emberi cselekvés nem áll összhangban a Természettel. A valóságnak megfelelő beállítódás a fenntarthatóság kulcsa. Nemcsak a fenntarthatósághoz, hanem életvezetésünkhöz és a hosszú távon helytálló társadalomirányításhoz is kulcsfontosságú, hogy kialakítsuk az ember helytálló viszonyát, cselekvési módját önmagához, az egyetemes emberi természethez, a társadalomhoz és a Természethez.

Az alapbeállítódásban fejeződik ki a valóság három egyetemes, objektív oldalát szubjektíven értékelő alapvető értékrendünk, az az értékrend, amit az élet testi, lelki és értelmi oldalának tulajdonítunk az életünk számára. Óhatatlanul minden embernek létezik egy alapvető értékrendje, amely az élet egészére, mindhárom tapasztalatfajtánkra kiterjed, minden tapasztalatunkat, az egész életet és az egész világot magában foglalja. Minden más cél ezen az alapértékrenden belül, ennek részeként lép fel. Az élet három alapvető, egyetemes oldalához való viszony ösztönös, vagy tudattalanul megrögződött és/vagy tudatos felfogásából eredő beállítódás határozza meg az egyén és a társadalom szükségletei és céljai körét. Alapértékrendünk határozza meg alapvető beállítódásunkat, hozzáállásunkat, viszonyunkat az élethez, a világhoz, az emberiséghez és önmagunkhoz. Az étellel és a Természettel fenntartott viszony felelős bármely egyén viselkedésének következetességéért és bármely társadalom stabilitásáért (Allport 1935, 839; Perloff 2010, 42).

Az átfogó életfilozófia szerint a valóságban a sejt, az egyén, a család, a nemzet, az emberiség, a földi és a kozmikus élővilág az élet egyetemes oksági rendjében élő életegységek, mindannyian életfontosságúak, egymásba átfolynak, egyetlen összefüggő egészet alkotnak. Ennek az összefüggő egésznek alapvetően három egyetemes oldala, három mélységi szintje és hét természetadta cselekvési, szerveződési szintje van, $3 \times 3 \times 7$ -es felépítésű. Ennek a $3 \times 3 \times 7$ szinten zajló életnek az egyén testi élete a legnyilvánvalóbb és a testi szükségletek a legkényszerítőbb szintje - ez azonban csak az életnek csak rendkívül szűk szelete, kevesebb, mint 1,6%-a, egyetlen oldalának egyetlen szintje a $3 \times 3 \times 7 = 63$ életfontosságú közül. A kellő meggondolás és megalapozás nélkül kialakított társadalmakban az élet fokozatosan leszűkül legnyilvánvalóbb és legkényszerítőbb szintjére, s ennek nyomán napjainkra általánossá vált az individualista beállítódás. "Az individualizmus nem egyszerűen az egyének létezésébe vetett hitet jelenti. Sokkal inkább az egyén elsőbbségébe vetett hitre utal bármely társadalmi csoporttal vagy kollektív szervezettel szemben, azt sugallva, hogy az egyén központi helyet foglal el bármely politikai elméletben vagy társadalmi magyarázatban" (Heywood 2004, 27). Az individualizmus „észak-amerikai társadalomban elterjedt válfaja olyan aktív énnel társul, amely a másik embert úgy tekinti, mint aki azért létezik, hogy az Én manipulálja és kihasználja személyes hasznára” (Kearney 1984, 77). Az individualizmus a testi különállást tekinti a valóság legfontosabb tényének, olyan materialista jellegű beállítódás, amely önazonosságunk valóság alapját a testünk létében látja. Az emberi lélek természetéből adódóan közösségi természetű annak megfelelően, hogy az érzések közösségi természetűek; nemcsak magunktól, hanem egymástól, családjunktól, kultúránktól, a Természettől is tanulunk érezni, és ezek mindegyike életfontosságú; és a másokkal együttérzés az, ami igazán boldogít. Az individualizmus az alapja az egyének mértéktelen vagyongyarapodási és hatalomnövelési igényének, annak, hogy mára a Földön leggazdagabb 1% birtokolja az emberiség összvagyonának a felét, és még ez sem elegendő, további vagyon- és hatalomnövelésre törekszik. A fenntarthatósághoz arra van szükség, hogy az emberiség 99%-a, legalábbis jelentős része önállóan kezdjen gondolkodni, alapértékrendjét, alapbeállítódását, gondolkodásmódját, világnézetének alaptípusát, alapvető döntéshozatali rendszerét összhangba hozza az élet egyetemes oksági rendjével.

8. A civilizációk legalapvetőbb meghatározója az egyetemes élethez való viszony

Mi a civilizáció? A civilizációt a társadalmi fejlődés legfőbb céljában megegyező társadalmak erre a fő célra irányuló, alapvetően közös társadalomszervezési módja határozza meg. Bár a civilizáció fő céljául tetszőleges cél kitűzhető, az emberi természet kiteljesedése, a társadalom stabilitása és a hosszú távú fenntarthatóság számára egyaránt alapvető szempontok. A civilizáció legalapvetőbb meghatározója az élethez, pontosabban az élethez, az életerőhöz, az életösztönhöz való viszonya.

A civilizációk fennmaradásának alapvető követelménye, hogy a világról alkotott alapvető elképzeléseink megfeleljenek a valóságnak. A mai világban az emberi értelem feladata a társadalom és az egyén életének irányítása. A vallások leértékelődtek, mert szembekerültek a tapasztalatra és a logikára egyaránt támaszkodó, megkérdőjelezhetetlen mai tudománnyal, a fizikai kozmológiával. A tudomány akkor kerülhet összhangba a vallásokban foglalt eszmék valóságtartalmával, a mindennapi élet követelményeivel és a megbízható tudománnyal, ha a tudományos módszertant még mélyebbé és teljesebbé, a természetadta emberi természetet és az élet testi, lelki és értelmi, s egyszerre egyéni, közösségi, bolygószintű és kozmikus természetét is magában foglalóvá tesszük. A biológiai kozmológiában az élethez tartozó komplexitás, információ és célszerű szervezethez alulról, a kvantumszint alól bukkan elő, ahogy az első élő sejt

a Földön. Ez a részletgazdagság, információ és szervezettség a nagyléptékű kozmológiai modellekből kimaradt; ugyanakkor nagyléptékű következményei nem zárhatók ki.

9. Az anyagelvű társadalmi fejlődés ideje korunkban járt le

A környezeti és társadalmi ártalmak közös oka: az anyagelvűség. A környezeti és társadalmi ártalmak közös oka, hogy az anyagelvű felfogás elválasztotta az embereket azokról az erőktől, amelyek létük alapját képezik: az életösztöntől, az élet egész élővilágot átfogó ok-okozati rendszerétől, kölcsönös egymásrautaltságától, az élet, az élőlények tiszteletétől és az emberi együttérzéstől. Az anyagelvűség súlyos következményei a lelki és szellemi beszűkülés és elidegenedés. Az anyagiak terén sok országban már az eddigi legnagyobb jólétben élünk. Az anyagelvűség súlyos következményeit mutatja a környezeti ártalmak növekedése és a társadalom betegségének tünetei, a szorongás, a depresszió, az elidegenedés, a viselkedészavarok, a testi, lelki és szellemi krónikus betegségek terjedése, az élet kiüresedése. Eljött az ideje a lelki-szellemi életminőség javításának.

Az anyagelvű gondolkodásmód fő következménye: hamis kép él bennünk jólétünkről, boldogságunkról. Nem az úgynevezett „életszínvonal” biztosítja a boldogságot, mert ez is csak egy félrevezető elnevezés; valójában nem az élet, hanem az anyagi helyzetünk színvonala. A valódi életszínvonalat a testi, lelki és értelmi életminőség jelenti, nemcsak az egyéni, hanem a családi, társadalmi élet egészét, az emberiség és a földi élővilág jövőjét is átfogóan. A valódi boldogságot érzésvilágunk - és gondolatvilágunk - egészének minősége, magas színvonala, végső soron életünk végső értelmének és értékének földi életünk után is fennmaradó volta biztosítja.

A nyugati országok az 1970-es években érték el az anyagi jólét ésszerű mértékét. Az anyagi jólétnek fizikai határai vannak. Ha többet eszünk a kellenél, rosszul érezzük magunkat, s ha rendszeresen tesszük, elhízunk és megbetegszünk. A fizikai tárgyak halmozásának sincs értelme, ha nem tartozik valódi belső életszükséglethez. A pénz, vagyon és a hatalom egyre kevesebb kézben összpontosuló növekedésének a népekben és a hagyományait jobban őrző civilizációkban rejlő életerő tud határt szabni. A fenntarthatóság társadalmi szinten életfontosságúvá vált követelménye az egyenlőtlenségek fokozásának előbb-utóbb határt kell szabjon, különben maga a társadalom válik életképtelenné. Az anyagi fejlődés korlátokba ütközött, a lélek és az értelem fejlődése korlátlan. Az anyagi fejlődés mennyiségi növekedése előtt természeti korlátok állnak; a lelki és szellemi fejlődés előtt az átfogó világnézet korlátlan távlatokat nyit.

Előző, "Az életelvű civilizáció" című könyvünkben kimutattuk (Grandpierre, 2024a), hogy a gazdasági termelés természetes szükségletek fölötti növelése és a haszon egyre kevesebb kézben összpontosulása több kárt okoz a társadalomban és a természetben, mint amennyi hasznot hajt. Bár egyes vállalatoknak egyre több profitot hoz, és így a GDP is tovább növekedhet, a járulékos költségek társadalomra hárulása miatt a gazdasági termelés mennyiségi növekedése társadalmi szinten egyre gazdaságtalanabbá válik. Létezik egy gazdaságossági küszöb, amire már az ökológiai közgazdaságtan megalapítója, Herman Daly is felhívta a figyelmet. A tisztas anyagi jólét elérése után a további fizetésnövekedés csak még több időt és energiát igénylő munkával jár, de már nem boldogít, inkább fordítva, a felmérések szerint csökkenti a boldogságot. A gazdaságtalansági küszöb tehát egyben boldogsági küszöb is. S mivel együtt jár a természeti környezet egyre növekvő pusztításával, egyszersmind ökológiai küszöb is. A vizsgálatok szerint az ökológiai lábnyom az 1970-es években lépte túl a természeti környezet regenerálóképességéhez tartozó küszöbértéket, s még a jelenlegi tendenciák mellett is, amelyek fenntartására és tovább gyorsítására elsősorban a leggazdagabb 1% meghatározó része törekszik, a

földi élőhelyek 95%-a (kilencvenöt százaléka) pusztul el. S mivel a boldogság nem fizikai tevékenység, hanem a lélek kiteljesedésére irányuló törekvés következménye, az egyoldalú anyagi jólétre törekvés egyre kevesebb teret hagy a lelki és szellemi boldogulás számára. Az anyagelvűvé vált, kisiklott lelki és szellemi élet hosszú távon és társadalmi szinten az egészséget is egyre jobban károsítja. Korunkban egy valószínűségi egészségügyi katasztrófa zajlik, amit csak azért nem veszünk észre, mert a köztudatot formáló társadalmi fórumokban, az egyre inkább szórakoztatásra, annak is egyre kevésbé felelő változataira leszűkülő médiában nem kap megfelelő figyelmet. Annak ellenére, hogy gyermekeink szervezetébe a magzatkortól kezdve egyre több mérge kerül, s megszületésük után a társadalmi ártalmak egyre növekvő terhei a lelki és szellemi épséget és egészséget egyre súlyosabban károsítják. A 20 országra kiterjedő felmérések szerint a 2017-ben 17-22 éves fiatalok alig egyharmadának jó az általános érzelmi közérzete, és mindössze 17%-uk számolt be jó általános fizikai közérzetről (Broadbent et al. 2017, 38). Az amerikaiak 80 százaléka mentálisan és érzelmileg nem boldogul (Gerasimo 2020). Az amerikaiak mindössze 1%-a egészséges, boldog, és képes a további boldogulásra (Studio/E 2020). Sajnos az egészségromlás tendenciái egyre gyorsulnak, és társadalmi szinten fenntarthatatlan állapotra, egészségügyi katasztrófára vezetnek. Ez az egészségügyi katasztrófa nincs a köztudatban, annak ellenére, hogy a hosszú távon az egyéni és a társadalmi fenntarthatatlanság egyik legveszélyesebb válfaja.

Az anyagelvű civilizáció hatásrendszere az embert egyre jobban eltávolítja eredeti önazonosságától, egyre függőbbé teszi az egyre kifinomultabb és bonyolultabb társadalmi feltételektől, amelyek kiépítése és üzemeltetése egyre költségesebb, és hosszú távon fenntarthatatlan. Ezeknek a függési rendszereknek a hatására a krónikus testi, lelki és az értelmet sújtó betegségek a világ népességének már a 30-60%-ára kiterjednek, és egyre rohamosabban terjednek. A hatalom- és profitnövelésre irányuló nyugati civilizáció természetéből adódóan fenntarthatatlan, mert a hatalom- és profitnövelés maximalizálásának érdekében a társadalom és a környezet jólétre fordított erőforrások minimalizálására törekszik.

Minden döntésünkben jól szeretnénk dönteni – de mi az a jó, ami minden jó döntésünk közös alapja? Minden döntésünk meghatározó irányelve a jó életről alkotott elképzelésünk. A valóságban helytállóan bizonyuló jó élethez a jó életről alkotott elképzelésünket kell hosszú távon helytállóan megalapoznunk. Világos, hogy életünk minden terén az élet javítása a legfontosabb, tehát, ha valóban jól akarunk dönteni, akkor minden döntésünkben az életelv kell legyen az irányadó. Ugyanakkor a materialista társadalomban a pénz, a hatalom, a siker számít, és mindenben a haszonelv az irányadó. Az anyagelvű civilizáció kisiklatja személyiségfejlődésünket, megbetegíti a társadalmat, elpusztítja és technológia által uralttá teszi a korábbi élőhelyeket, a szárazföldeket, a vizeket és a légkört. Az anyagelvű civilizáció beteg, és betegsége hosszú távon fenntarthatatlan. Az egészséges társadalomban a testi, lelki és értelmi egészség és jólét a legfontosabb, mégpedig életünk minden színterén, egyéni, családi, társadalmi életünkben és a természeti környezetünkkel való kapcsolatunkban. Az egészséges, az ember természetadta, egyetemes természetét is magában foglaló ökológiai civilizáció kulcsa ennek az átfogó jólétnek a végsőkéig megbízható megalapozása és közérthető, mindennapi életünkben és egész életre szóló döntéseinkben egyaránt alkalmazható tisztázása, meghatározása.

Amíg a valóság három alapvető fajtájának egész életünkre, alapvető értékrendünkre, minden döntésünkre vonatkozó rendkívüli jelentőségét nem tudatosítjuk, amíg nem vagyunk tudatában annak, hogy minden döntésünkben egy alapvető, lételméleti szintű beállítódás is kifejeződik, addig az a beállítódás, amely a modern társadalomban uralkodik, rendszerint észrevétlenül átveszi életünk felett a lételméleti szintű irányítást. Amíg tudattalanul be vagyunk állítódva arra,

hogy döntéseinkben az antropocentrikus szemlélet, az idealizmus vagy a materializmus kereteire korlátozódva éljük le az életünket, addig ez a metafizikai meghatározottság elkerülhetetlenül érvényre jut, és meghatározza életünk fő irányát. Ez a lételméleti szintű irányítás az, amely, akár tudatában vagyunk, akár nem, minden döntésünk számára döntési irányelvként szolgál. Ez a tudattalanul beidegződött beállítódás határozza meg, hogy mit tekintünk számunkra fontos valóságnak, ez határozza meg alapvető döntésrendszerünket, világnézetünk alaptípusát, alapvető értékrendünket, s így azt is, hogy mit tekintünk fontos kérdésnek, és hogy mi a válaszadás elfogadható módja.

Gondoskodnunk kell róla, hogy döntésrendszerünk alapvetően egészséges, teljeskörű és kiegyensúlyozott legyen, hogy legalább az élet legalapvetőbb kérdéseiben helytállóvá váljon. Amíg nem ásunk mélyebbre az alapkérdésekig, amíg nem emelkedünk felül eddigi beállítódásunkon, addig ezekben az alapvető kérdésekben tulajdonképpen beszámíthatatlanok maradunk. *Döntéshozatali képességünk ismert feltételei: kellő tájékozottság, külső kényszerszertől mentesség, az adott kérdéskör alapkérdéseinek megértése és megválaszolási képessége, a lehetséges alternatívák helytálló mérlegelési és megítélési képessége, a megfelelő döntéshez szükséges érzelmi beállítódás képessége, és a képesség arra, hogy szokatlan vagy népszerűtlen döntést hozzunk* (Hawkins, Charland 2020). Úgy tűnik, nem tévedünk túl nagyot, ha azt állítjuk, hogy a nyugati civilizációban – sőt talán a világ nagyobb részén – lételméleti, azaz éppen a legalapvetőbb szinten nem állnak fenn a valóság egészében helytálló tájékozódáshoz és a helytálló életvezetéshez szükséges döntésképesség, vagyis alapvető mentális egészségünk ezen feltételei. Éppen az élet és a végső valóság természetére vonatkozó kérdések maradtak homályban, és kerültek ki a társadalomirányításból. *Éppen életünk legdöntőbb kérdésében szinte teljesen tájékozatlanok vagyunk.* Ez az ember elidegenedésének, az élet döntő, lételméleti szintjén törpévé válásának, a társadalmi szintű embertelenségnek, a népbetegségek elhatalmasodásának, a környezetpusztításnak, a szüklátóköri civilizáció hosszú távú fenntarthatatlanságának döntő tényezője.

10. A hosszú távú fenntarthatósághoz életelvű civilizációra van szükség

Az egészség a jóléti társadalom alapköve. Az egészség fogalmába az egyén testi, lelki és értelmi egészsége mellett beletartozik életünk hét természetadta színterének egészsége.

A hosszú távú fenntarthatóság legfontosabb feltétele alapvető döntésrendszerünk, alapértékrendünk egészségessé, lételméleti szinten teljeskörűvé és kiegyensúlyozottá válása. Mivel a társadalmi döntéshozatal során milliók és nemzedékek életéről kell döntenet, képesekké kell válnunk a végsőkig megalapozott, hosszú távon helytálló döntésrendszer kialakítására. Ahhoz, hogy az emberi természet, a társadalmi élet vagy a Természet egészét átfogó kérdésekben legalább alapvetően helytálló irányban tudjunk döntenet, elengedhetetlen alapfeltétel, hogy ismerjük a valóság legalapvetőbb változástörvényét, az életelvet, figyelembe vegyük az élet közösségi természetét, és elősegítsük a hét alapvető, természetadta, egymásba ágyazott életközösség jólétét.

Mindannyiunk alapvető életfeladata a lélekben és az értelemben rejlő kozmikus teremtőerőtől való elidegenedés legyőzése. A fenntarthatóság azokban a társadalmakban, amelyekben a gazdaság uralja a társadalmat, nem valósítható meg, mert az élettől elvonatkoztatott, haszonelvűségre korlátozódó gazdaságnak elsősorban gazdasági, anyagi érdekei vannak, és mert a piac szereplőitől nem várható el, hogy bármi másra tekintettel legyenek, mint az árra. Ahogy már Polányi Károly rámutatott, a társadalmi egészség és a természeti környezet további romlásának

megállításhoz a gazdaság társadalomba és az élő Természetbe beágyazására van szükség (Polányi, 1944).

Mindannyiunk számára rendkívüli jó hír, hogy hosszú távon alapvetően nem a társadalmi viszonyoktól függ a boldogságunk, hanem attól, hogy milyen mértékben mozgósítjuk energiáinkat és legjobb képességeinket hét alapvető életközösségünk jólétének biztosítására. Legnagyobb esélyünk a jó életre, jólétünk javítására éppen a lelki és szellemi jólét jelentőségének teljes megértésében, életminőségünk átfogó voltának felfedezésében rejlik. Életünk javulásához az a legfontosabb teendőnk, hogy elinduljunk az életben rejlő természeti erő megértésének útján, és felismerjük ennek jelentőségét a valóban jó, felemelő élet számára. Az élet megfelelő értékelése egész életre szóló, szép feladat. Minden erre a feladatra fordított idő és energia valódi értékteremtő erő jövőnk egésze számára.

A népek alkotmányai bevezető szakaszukban, az úgynevezett preambulumban kivétel nélkül a közjót tekintik a társadalom fő céljának. Például a bajor alkotmány szerint "minden gazdasági tevékenységnek a közjót kell szolgálnia." Az olasz alkotmány így fogalmaz: "a köz- és magán gazdasági tevékenységet az általános jóléttel összhangban kell alakítani." "Nem létezik olyan társadalomelmélet, amely ne hivatkozna a közjóra" - írja Christian Felber "A közjó gazdasága" című könyvében (Felber 2020, 29-30). Ahogy Thomas Jefferson fogalmazott: „Az emberi élet-ről és boldogságról való gondoskodás... a jó kormányzat egyetlen legitim célja”. Csak egy kérdés maradt tisztázatlan, az, amelytől az összes többi függ: az, hogy valójában mi a közjó. Mindmáig elmaradt ennek a feladatnak az embermilliárdok nemzedékeken átívelő sorsa iránt kellő felelősséget átérző, s ennek érdekében a végsőkéig megalapozott, lételméleti szinten teljeskörű és kiegyensúlyozott megoldása. A közjó, és tőle elválaszthatatlanul az élet természete, az emberi természet és a valóban jó élet mibenlétének évezredes tisztázatlansága tette lehetővé, hogy a szűklátókörűség elterjedjen, és olyan anyagi érdek köré szerveződő csoportok jöjjenek létre, amelyek saját életüket és valódi jólétüket is szűklátókörűen felfogva a profitmaximalizáláshoz szükséges értelmi tevékenységen kívül minden más szempontot figyelmen kívül hagynak. Akkor jár az ember is a legjobban, ha az a társadalom célja, hogy a nemzet, ez a természetes lezármazási rendből származó életközösség és a természeti életközösségek, a növényvilág és az állatvilág javára fordítsuk a környezeti feltételeket. Ami jó a természeti környezet egészének, ami javítja a növényzetet, az állatvilág életét, vízellátását, a légkör, a folyók, tengerek, óceánok tisztaságát, a talajviszonyokat, az javítja az ember életminőségét is. És fordítva: ami valóban jó a társadalom egészének, vagyis az egyetemes életelvvel összhangban álló, az élet természetadta medrében futó társadalmi élet, az jó a természeti környezet egészének is, mert az is az élet természetadta medrében fut.

Jó életünk, boldogságunk elérésének fő feltétele az átfogóan életelvű gondolkodásmód kifejlesztése. Ehhez arra van szükségünk, hogy először is átvegyük életünk felett az irányítást. Ehhez hosszú távon következetes, sőt eltökélt lelki és szellemi erőfeszítésekkel, azaz minden döntésünkben szem előtt tartva egész érzés- és gondolatvilágunk minőségének javítását kell célul kitűzzük. Mindannyian személyesen érdekeltek vagyunk testi, lelki és értelmi, egyéni, családi és társadalmi életünk egészét mindhárom mélységi szintjén átfogó életminőségünk javításában. Az átfogó életminőség három oldala a testi, lelki és szellemi jólét. Három mélységi szintje a jelenségek szintjéhez, a törvények szintjéhez és az alapelvek szintjéhez tartozó; rövidtávú, felszíni érzéseink mellett hosszabb távú, mély érzéseink és gondolataink éppúgy hozzátartoznak, mint legmélyebb meggyőződéseink, amelyekre az egész életünket is rá merjük tenni. Hét szerveződési szintje pedig a sejteink, illetve szervezetünk teljes egészsége és jó erőnléte, egyéni életünk, családi életünk, társadalmi életünk javítása, az emberiség ügyének előbbre vitele, a

földi élővilág életének javítása, és a Világegyetemmel iránti viszonyunk javítása. A valódi boldogság rendkívül mélyreható, a végső valóságban gyökerező, a Mindenséget átfogó, élő egységes egészé tevő és magában foglaló életelvhez tartozik. A 3x3x7 oldalú átfogó életminőség telje az egyén valódi boldogságának természetadta mércéje és elérendő szintje. Az egyén valóban jó élete, az egyén átfogó életminőségének javítása felé haladás minden további nélkül biztosítja az egyén maximális hozzájárulását szervezete, családja, társadalma, az emberiség, a földi élővilág és a kozmikus élet átfogó jólétéhez. Valódi önazonosságunk ökológiai önazonosság. Az átfogóan jó élet biztosítja az élet felemeléséhez és tökéletesedéséhez szükséges egyensúlyt, illetve összhangot, az élet mind a 3x3x7 alapvető terén. S mivel az átfogó életminőség az élet minden színterén az élet javítására irányul, ápolása az, ami a közjót, a legfőbb jót biztosítja. A közjó ápolása tehát mindannyiunk legszemélyesebb magánügye is. Legfontosabb magánügyünk az életünk jó irányban haladása. Ehhez hozzátartozik egyéni értékeink egészségünk értékével, egyéni életutunk értékével, a családi értékekkel összhangolása éppúgy, mint a nemzeti értékekkel, az egyetemes emberi értékekkel, az élet egyetemes értékrendjével, az Élő Világegyetemmel. Az átfogóan életközpontú és fenntarthatóságot biztosító gondolkodásmód egységes, életfelemelő főiránya az átfogó életminőség javítása. A hosszú távon fenntartható fejlődés célja nemzetünk és hazánk, társadalmunk és természeti környezetünk teljes egészsége, életminőségének javítása, az életet adó és javító tevékenységek ösztönzése, támogatása, az egészséges, cselekvő életszereteten alapuló társadalom elérése.

A hosszú távon fenntartható fejlődés kulcsa a valóságban hosszú távon helytálló döntésrendszer kialakítása. A hosszú távon fenntartható fejlődéshez a kulcs döntésrendszerünk összhangolása az élet egyetemes természetével, az egyetemes emberi természettel és a természetadta életfeltételekkel, a társadalom természetadta alapjaival és életfeltételeivel. *Könyvünk lényeges eredménye, hogy társadalmi szinten a szubjektív jólét romlásának, az ökológiai lábnyomnak, a gazdaságtalan növekedésnek és a testi, lelki és értelmi egészség és erőnlét társadalmi szintű romlásának természetadta küszöbértéke van.* A hosszú távú fenntarthatóság alapfeltétele, hogy társadalmi szinten és hosszú távon biztosítsa mindezen küszöbértékek meghaladását.

A hosszú távon fenntartható, egészséges társadalmi rend olyan életközpontú egyetemes alapértékrendet feltételez, amelyben az egyéni, anyagi és felszínes jólét korábbi elsődleges értékét felváltja az átfogó jólét, a lelki, értelmi és testi jó élet összhangja a jó élet természetadta, életközpontú, közösségközpontú és természetközpontú, alapvetően 3x3x7 oldalú oksági rendszerében. A nemzetek sajátos értékei hosszú távon akkor fenntarthatóak, ha összhangban állnak az élet természetadta oksági rendszerével. A nemzetekben rejlő hatalmas, mindmáig elfojtott alkotóerő akkor szabadul fel, ha visszatalálnak eredeti, manipulálatlan identitásukhoz. Liska Tibor, a zseniális magyar közgazdász így hívta fel a figyelmet az emberben szunnyadó lehetőségekre: „Ha föl tudjuk szabadítani az emberi energiákat, az sokkal nagyobb tett lesz, mint az atomenergia fölszabadítása”. Az emberi alkotóerő legszélesebb körű és legmélyebb forrásait az élet természetének, az ember természetének és a természeti valóság kozmikus teremtőerőinek átfogó és sokoldalú megértése biztosítja.

A hosszú távon egészséges, felemelő és erőt adó fejlődés legnagyobb erőforrása az emberiség kimeríthetetlen alkotóereje. Az emberi alkotóerő legnagyobb erőforrása az átfogó életfilozófia, s a hozzá tartozó átfogó világnézet. Minél sokoldalúbb, és minél mélyebbre ható a világnézetünk, annál gazdagabb és nagyobb horderejű az alkotóerőnk és a motivációs rendszerünk. Az anyag, a lélek és az értelem világát egyaránt átfogó életközpontú, közösségközpontú és természetközpontú világnézet az emberi alkotóerő legteljesebb kibontakozásának leghatékonyabb elősegítője.

Döntéseink meghozatalában kétféle természetadta gondolkodásmód játszik döntő szerepet. Az egyik az az élet és a természeti valóság egész mivoltát érzéseinkkel felfogó ösztönös, intuitív képesség, a másik a fontos részleteket helytállóan értelmezni tudó mérlegelő-képesség, a racionális gondolkodás. A világnézet alaptípusainak tudatosítása és világnézetünk átfogóan egészséges világnézetté fejlesztése lehetővé teszi az élet, az ember és a természeti valóság természetének egyaránt megfelelő racionális gondolkodásmódot.

11. Összefoglalás

Az ember, a társadalom és az élővilág fenntarthatóságához a kulcsot csak az élet természetének tisztázása adhatja meg. A hosszú távon fenntartható, a társadalom és a természeti környezet jólétére vezető társadalmi döntésrendszernek meg kell felelnie az élet természetének, az ember természetének és az élővilág természetének. Az élet természetét az átfogó életelv határozza meg. Az átfogó életelv az élet természetéből fakadó okok forrása, hajtóereje és irányelve, az élet egyetemes oksági rendjének hordozója és irányítója. Az életelv határozza az élet természetes medrét, az élet fejlődésének természetes irányát, amely az élet fejlődési lehetőségeinek folyamatos bővülésére irányul. Az élet természete nem a pusztán túlélésre, és nem a tunyaságra, tétlen dőzsölésre, hanem a minden nehézséggel megbirkózni képeség kifejlesztésére irányul az élet javítása és fejlesztése érdekében. Az egyetemes élet önmagát létrehozó, önmagát felemelő, továbbfejlesztő, javító és tökéletesítő természete az a kozmikus erő, aminek az ember természetadta helyéhez tartozó hatókörünkben valóra váltása tőlünk függ, és aminek érvényre juttatásáért élni érdemes.

"Az emberi természet fogalma hagyományosan minden politikai elmélet vagy ideológia kiindulópontja" (Nestaiko, 2003). "Szinte minden politikai doktrína és meggyőződés az emberi természet valamilyen elméletén alapul, amelyet néha kifejezetten megfogalmaznak, de sok esetben egyszerűen csak sugallnak" (Heywood 2015, 91). Az átfogó tudomány gyökeresen új képet ad az emberi természetéről. Megadja az emberi természet valóságalapját, a Természet három egyetemes oldalát irányító három egyetemes alapelvet, az anyagi világot irányító anyagelvet, a lélek világát irányító lélekelvet, a lelkiismeret valóságalapját, és az értelem világát irányító alapelvet, a logikai törvényeket irányító értelemelvet, és a három természeti alapelvet irányító átfogó életelvet. Az egyetemes emberi természet az ember egyetemes, minden lélettel együttérző és egyetemes hatókörben gondolkodó képességét és ezek kiteljesedésére irányuló törekvését jelenti. Az emberi természet arra irányul, hogy felnőtt korára elérje egyetemesen együttérző és gondolkodó képességének teljeskörűvé, a valóság egészét átfogóvá válását. Az ember számára az a valóban jó élet, amely biztosítja emberi természetének kiteljesedését.

A fenntarthatóság kulcsa, hogy a társadalmi rend összhangban álljon az élő Természet oksági rendjével. A hosszú távú fenntarthatóságról alkotott elképzelésünknek, ahhoz, hogy a valóságban hosszú távon helytálljon, összhangban kell állnia a természeti valóság egészét átfogó oksági rendszerrel. A hosszú távú fenntarthatóság az emberi természet számára megfelelő, valóban jó élet felé kell fordítsuk egész gondolkodásmódunkat, világnézetünket és társadalomfilozófiánkat. Minden döntésünk, s így egyéni és társadalmi szinten egyaránt egész jövőnk döntő kérdése, hogy arról a "jó életéről", amire törekszünk, hosszú távon és a társadalmi és természeti valóság egészében helytálló elképzelést alkossunk. *Minden ember, és minden társadalmi döntéshozó számára kulcsfontosságú az egyéni és a társadalmi jólét lételméleti szintű, és lételméleti szinten teljeskörű - a valóság alapszintjéig terjedő, a valóság alapszintjén teljeskörű megértése. Az ökológiai civilizáció megalapozásának döntő feltétele a közjó fentiekben megadott, az átfogó életelv alapján egyértelműen meghatározott, a valóság egészének oksági rendszerében helytálló, az élet 3x3x7 alapvető oldalát átfogó, végsőkéig megbízható megalapozására és közérthető,*

mindennapi életünkben és egész életre szóló döntéseinkben egyaránt alkalmazható meghatározásán alapuló átfogóan életelvű döntéshozatal.

Források

- Allport, G. W. 1935. Attitudes. In: Handbook of Social Psychology. Murchison, C. (ed.) Clark University Press
- Bauer E. 1935/1967. Elméleti biológia (Teoreticheskaya Biologiya, 1935; oroszról ford. Müller Miklós). Akadémiai Kiadó, Budapest
- Broadbent, E. et al. 2017. Generation Z: Global Citizenship Survey, January 2017. Letöltés: <https://www.gce-dclearinghouse.org/sites/default/files/resources/Global%20Young%20People%20Report%20%28digi-tal%29%20NEW.pdf>
- Clayton, P., Wm. - Schwartz, A. 2019. What is Ecological Civilization? Crisis, Hope and the Future of the Planet. In partnership with John B. Cobb, John Becker, Pablo Diaz, Jack Patrick Sargent, and the Institute for Ecological Civilization Team. Process Century Press
- Collingwood, R. G. 1948. An Essay on Metaphysics. Oxford University Press
- Eliava, N. L. 1971. A beállítódás problémája a gondolkodáslélektanban. In: A beállítódás pszichológiája. Szerk. Molnár István. Akadémiai Kiadó
- Felber, C. 2020. A közjó közgazdaságtana. Pallas Athéné Könyvkiadó
- Fichter, J. H. 1972. The Concept of Man in Social Science: Freedom, Values and Second Nature = Journal for the Scientific Study of Religion, 11(2), 109.
- Gerasimo, P. 2020. The Healthy Deviant: A Rule Breaker's Guide to Being Healthy in an Unhealthy World. North Atlantic Books
- Grandpierre A. 2022. Az Élet könyve. Az átfogó életfilozófia alapjai. Titokfejtő Könyvkiadó
- Grandpierre A. 2024a, Az életelvű civilizáció - az emberiség jövője. Titokfejtő Könyvkiadó
- Grandpierre A. 2024b. The Epoch-making Importance of Ervin Bauer's Theoretical Biology = BioSystems 238: 105179. doi: 10.1016/j.biosystems.2024.105179 Letöltés: https://www.researchgate.net/publication/378986984_The_epoch-making_importance_of_Ervin_Bauer's_theoretical_biology
- Hawkins, J. - Charland, L. C. 2020. Decision-Making Capacity. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.) Letöltés: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/decision-capacity/>
- Heywood, A. 2004. Political Theory. An Introduction. Third edition. Palgrave Macmillan
- Heywood, A. 2015. Key concepts in politics and international relations. Second edition. Palgrave Macmillan Education
- Kearney, M. 1984. Worldviews. Chandler & Sharp.
- Lytkin, V., Finney, B. and Alepko, L. 1995. Tsiolkovsky – Russian Cosmism and Extraterrestrial Intelligence. = Quarterly Journal of the Royal Astronomical Society 36: 369-376.
- Mann, M. 1986. The Sources of Social Power, Volume 1. A History of Power from the Beginning to AD 1760. Cambridge University Press
- Nestaiko, M. 2003, Ecological Crisis and Human Nature. The Green and Liberal Approaches. A thesis presented to the University of Waterloo in fulfilment of the thesis requirement for the degree of Master of Arts in Political Science. Letöltés: <https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstreams/b1df38bf-6d1e-4669-89f2-29d7d0597f70/download>
- Pan, J. 2016. China's Environmental Governing and Ecological Civilization. Springer Verlag
- Pan, J. 2020. Ecological Civilization: A new development paradigm. The Integrated Assessment Society. Letöltés: <https://cciced.eco/environmental-industries/ecological-civilization-a-new-development-paradigm/>
- Perloff, R. M. 2010. The Dynamics of Persuasion. Communication and Attitudes in the 21st Century. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315657714>
- Polanyi, K. 1944/2001. The Great Transformation. The Political and Economic Origins of our Time. Beacon Press
- Prangisvili, A. Sz. 1971. A beállítódás fogalma a pszichológia rendszerében, a grúz iskola kutatásainak megvilágításában In: A beállítódás pszichológiája. Szerk. Molnár István. Akadémiai Kiadó
- Schumacher, E. F. 1975. Small is Beautiful. Economics as if People Mattered. Harper & Row (Perennial Library)

- Studio/E 2020. How to be Healthy in a Sick Society. Letöltés: <https://www.yourstudioe.com/blog/how-to-be-healthy-in-a-sick-society>
- Uznadze, D. N. 1971. A beállítódás általános elmélete. In: A beállítódás pszichológiája. Szerk. Molnár István. Akadémiai Kiadó